

Mag. Nataša Konc Lorenzutti

Gimnazija Nova Gorica

KO BESEDE VZLETIJO IZ KLETKE

*Ali si kdaj slišal rasti hraste, brat,
ko se dvigajo v nebo, grčave veje stegujejo
in v žgočem soncu ginejo?*

*Ali si kdaj slišal jokati oblake, brat,
ko na visokem nebu ob zarjo trčijo, se z rdečim mra-
kom zvrhajo
in v težkih kapljah v tla poniknejo?*

*Ali si kdaj slišal hrepeneti liste, brat,
ko sivi starci z dreves popadajo, natrti z blatom umirajo
in se v zemlji v prah povrnejo?*

Ali si kdaj slišal, brat, o brat ...

Klemen, ki je napisal to pesem, je bil uporabnik Terapevtske skupnosti Pelikan, v kateri se zdravijo odvisniki od prepovedanih drog z dvojno diagnozo: poleg tega da so zasvojeni, imajo težave v duševnem zdravju in so vključeni v psihiatrično obravnavo zaradi različnih motenj: razpoloženja, spanja in hranjenja, zaradi shizofrenije in drugih psihoz, zaradi bipolarnosti, osebnostne motnje in podobno. Večina teh ljudi se je nehala izobraževati v rosni mladosti, pri štirinajstih, petnajstih letih, ko so začeli zlorabljati psihoaktivne snovi. Danes so stari od dvajset do petdeset let; prisilno vedenje jih je prignalo do dna in jih postavilo pred odločitev: ali se dokončno uničijo ali pa se iztrgajo drogi. Vendar v skupnost skoraj nihče ne vstopi prostovoljno. Bolezen je močnejša od njihove volje. Ni pa močnejša od ljubezni. Tisti, ki jih imajo radi, so na točki nevzdržnosti znali ubrati pravo pot, da so jih pripravili do odločitve za vstop v skupnost, kjer mora vsak uporabnik vzpostaviti trajno abstinenco in si zastaviti cilje, do katerih se bo prebil v dolgotrajnem procesu spreminjanja svojih ustaljenih vedenjskih vzorcev, z vsakodnevnim redom in delom. Program traja 20 mesecev, s šestimi meseci reintegracije in možnostjo podaljšanja.

Bila sem nasmejan in srečen otrok.

Golob mi je sledil, ko sem hodila v šolo in igrala tenis.

Naenkrat sem bila več na ulici kot v šoli. V meni je bilo veliko življenja in radovednosti.

Moj drugi dom je bila razvpita diskoteka. Golob me je svaril pred nevarnostjo, jaz pa sem se na to poživžgala. Uživala sem v plesnih drogah in norela cele noči. V meni

se je prebudila želja po ljubezni, vendar je bilo zraven preveč jeze.

Večkrat sem bila v komi zaradi prevelikega odmerka. Dno. Golob me ni zapustil.

Javna agencija za knjigo Republike Slovenije v letih od 2016 do 2019 izvaja operacijo »Vključujemo in aktiviramo!«, ki jo sofinancira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

Glavni namen in cilj projekta je socialna vključitev ranljivih skupin. Udeleženci skozi program, utemeljen na branju in ustvarjalnosti, pridobivajo znanja, s katerimi se bodo lažje znašli v družbi ter posledično vključili na trg dela. Projekt se izvaja v štirih ranljivih skupinah: z osebami, ki imajo motnje v duševnem razvoju; z osebami, ki imajo motnje v duševnem zdravju, z zaporniki v fazi odpusta in z odvisniki.

Vsebinska nit programa je zasnovana na obravnavi del priznanih slovenskih avtorjev. Tudi njihovi mentorji smo pisatelji, pesniki in ilustratorji, ki se vsako leto, pred začetkom novega kroga projekta in prevzemom druge skupine, usposabljammo na seminarju, kjer nas strokovnjaki z različnih področij pripravijo na delo. Glavni mentorji, literati, pripravimo natančen načrt usposabljanja in vodimo dejavnost skozi vse leto, opravimo osemdeset pedagoških ur dela v skupini, ilustratorji pa dopolnijo naš načrt z idejo likovne dejavnosti ter opravijo deset ur mentorskega dela, bodisi razporejeno med posamezne enote, bodisi strnjeno. Naša mentorska dejavnost pa nikakor ne sme posegati na področje terapije, ostati mora na ravni branja, spoznavanja umetnosti in ustvarjanja. V programu se udeleženci srečujejo tudi z drugimi slovenskimi ustvarjalci in strokovnjaki s področja knjige, ki jih mentorji povabimo, da lahko udeleženci z različnih vidikov in zelo od blizu spoznavajo obravnavana knjižna dela in teme.

V letu 2017 sem bila torej kot mentorica dodeljena terapevtski skupnosti, ki se imenuje Pelikan. Vedela sem, da je ptica pelikan v krščanski kulturi simbol daritve in vstajenja, nisem pa se mogla spomniti, kje sem to slišala in od kod simbol izvira. Našla sem legendo, ki jo je zapisal Leonardo da Vinci. Ta pripoveduje, kako je oče pelikan za kratek čas zapustil mladiče, da bi poiskal hrano zanje. Medtem je v gnezdo prilezla kača in jih vse pomorila. Ko se je oče vrnil in videl mrtve otroke, ga je preplaval obup. S kljunom si je razparal prsi. Ko je umiral, pa je videl, da je njegova kri obudila mladiče ter jih vrnila v življenje.

Klemen je v svoji pesmi izrazil željo, da bi nekdo, ki je ob njem, slišal rasti hraste, jokati oblake in hrepeneti liste. Predstavljam si, da to zame pomeni izpostaviti vse čute in jih naravnati na tolikšno občutljivost, da bom zmožna zaznati vsak šum, ki si želi postati beseda. Res je, da so besede kdaj pa kdaj nepotrebne in so nam šumi dovolj, vendar ne za dolgo, kajti najprej, v začetku, je bila Beseda in bila je pri Bogu in bila je Bog. Simbolno smo torej izšli iz Besede, zato nenehno težimo k temu, da jo iščemo, jo hočemo slišati, izreči ali zapisati, pa čeprav je treba ob tem premagati strah in se srečati s spomini, ki niso prijetni. Odvisnikom, ki se v skupnosti znova učijo najosnovnejših opravil: vstati, se umiti, telovaditi, pripraviti hrano, pojesti, pospraviti posodo, skrbeti za perilo, hišo in vrt, je bila moja težnja, da začnejo brati in ustvarjati, sprva nenavadna, celo zastrašujoča: »Ne znam, ne zmorem, prazna glava, nimam kaj povedati, ne zdržim ob branju, zvečer takoj zaspim, imam slabo koncentracijo, zdravila me uničujejo, ničesar si ne zapomnim ...« Vendar nikoli, ob nobeni nalogi, ni nobeden klonil. »Če napišeš tri besede, bo to več kot nič,« sem jih spodbujala. »Če prebereš pol strani leposlovja na dan, je to več, kot prebere povprečno izobražen človek zunaj te skupnosti.« Vedno so opravili nalogo, četudi so popolnoma zašli od navodil. Vsaka zapisana beseda mi je bila dragocena. Občutek je bil podoben kot pri otroku, ki ga uspeš ujeti na fotografijo, ne da bi on to opazil, kar pomeni, da si ovekovečil neponovljiv trenutek otroške zamaknjenosti. V Pelikanu sem torej lovila neponovljive trenutke sproščenosti in pripravljenosti.

Za modul ilustriranja je bil skupini dodeljen eden najbolj cenjenih slovenskih ilustratorjev, Peter Škerl. Naredila sva načrt, v katerem sva literarno in likovno dejavnost usmerila v kamišibaj. Zato sem ves čas vodila ustvarjanje v smeri kratkih pripovedi in lirčnih utrinkov, ki bi jih bilo mogoče ilustrirati. Povabila sem Jureta Engelsbergerja, ki nam je razložil zakonitosti ustvarjanja kamišibaj gledališča in nam tudi odigral nekaj svojih predstav. Pokazal nam je, da lahko pripoveduješ pravljice, legende, basni, poezijo, realistične zgodbe ali zapoješ ljudsko pesem. Skupina je bila očarana, vendar sem jih tudi kasneje zelo težko pripravila do tega, da si zamislijo svoj kamišibaj. Ustrašili so se. Da niso zmožni tega, da ne vedo, kaj bi, da ne znajo nastopati, da imajo prehudo tremo, da se najbolje počutijo, kadar so nekje skriti. Pretvarjala sem se, da tega ne slišim, in sem do poletja, ko je prišel čas za likovno ustvarjanje s Petrom Škerlom, z njimi uspela pripraviti literarno dokaj izčiščena kratka besedila. Nato je nastopil Peter. Mene ni bilo zraven. Delo z njim jih je odpeljalo stran od tega, kar so si zamislili prej, kar je zagotovo znak, da so se sprostili. Prepustili so se podobam, novemu jeziku izražanja svojega notranjega sveta. Nekateri so ustvarili slikovno zgodbo:

Nekdo drug je narisal strip na temo svoje pesmi o srečanju s smrtjo:

Z nekaterimi pa smo, potem ko so bila likovna dela že dokončana, ustvarili nove zgodbe v obratni smeri, od slike nazaj k besedi:

Zunaj je sneg, bel in hladen.
 Notri je toplo.
 Bleda luč in goreča sveča.
 Na mizi je žlica, v žlici konica,
 v konici je smola, v smoli je smrt.

Mi smo trije, prvi sem jaz.
 V žlici konica, v meni je moč.
 Vrat mi otrpne, veke se zaprejo,
 ne vidim nas več.

Pljusk v glavo, usta na usta.
 Vidim nas spet.
 »Kje si?« »Tu sem, kaj je?«
 Ostal sem samo jaz.
 »Hvala Bogu, da sem živ.«

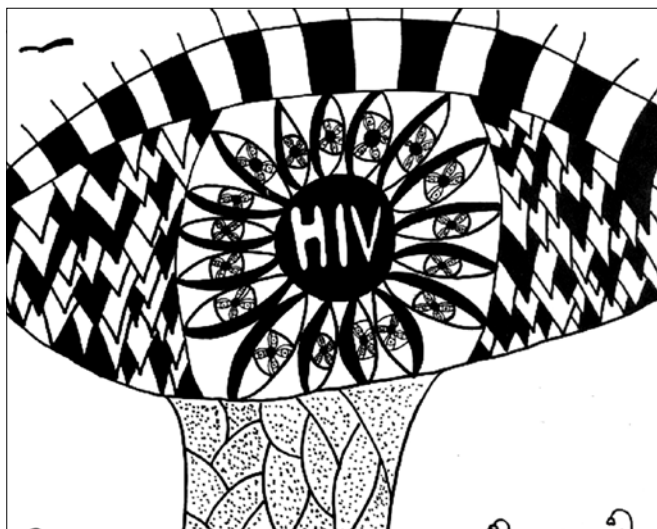
Pripovedovali so o vrnitvi
v življenje:

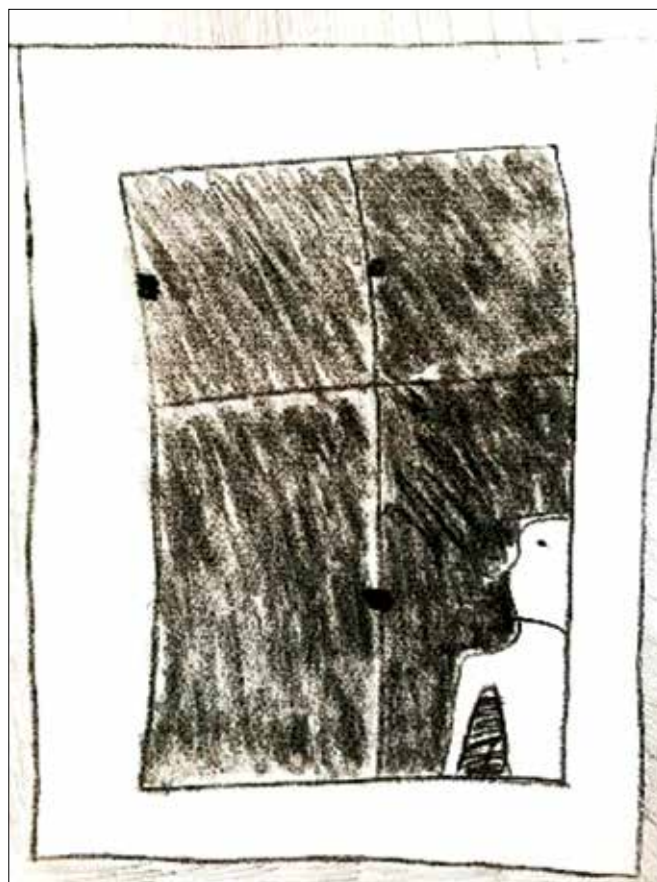
O domu, ki ga ni več, ker je mati popila škropivo za krompir in umrla, oče pa je z ljubicami in popivanjem zapravljal še tisto, kar je otrokoma po materini smrti ostalo:

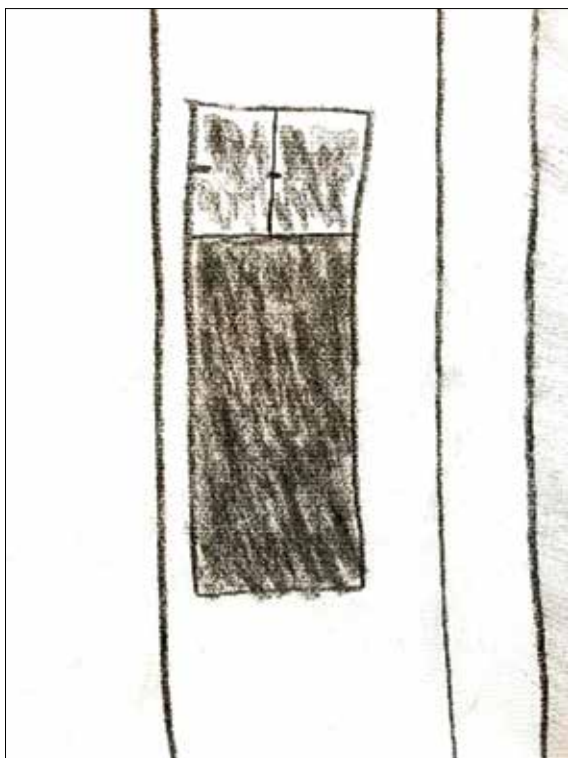
Pripovedovali so o bolezni, ki se zažira v telo in duha:

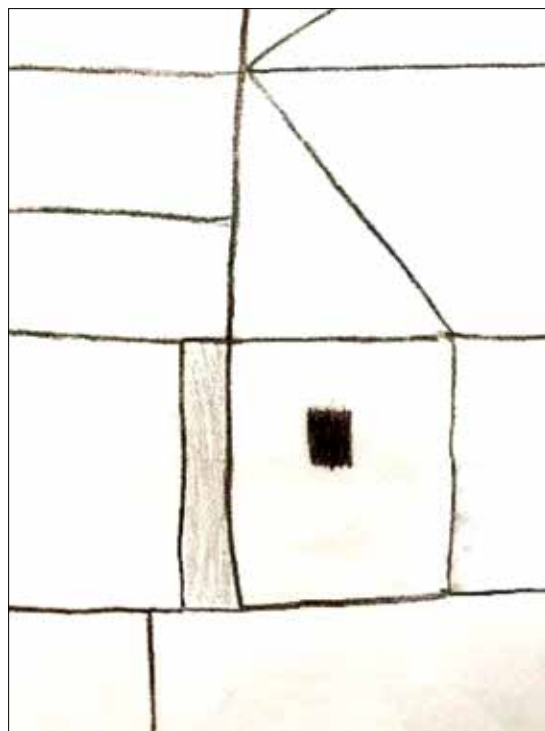
O približevanju in oddaljevanju. Tule je Davidova zgodba:

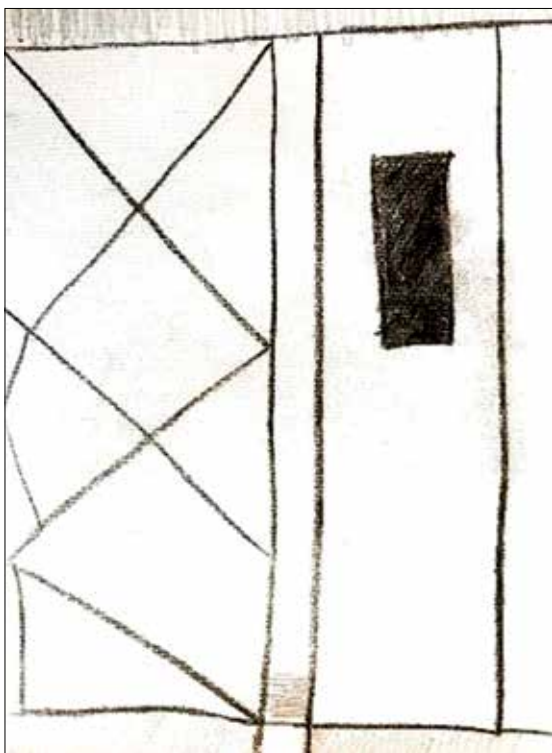
Gledam skozi okno, skozi zatemnjeno okno. Nekdo od zunaj lahko vidi le moj odsev. Čakam, da boš prišla. Moja slika je tistemu zunaj še čisto blizu.

»Prišla si,« rečem. »Končno se mi je izpolnila želja.«

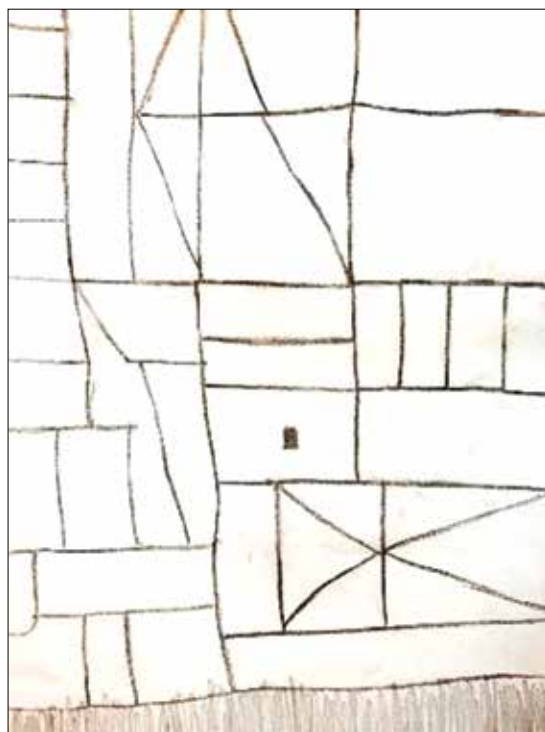

Okno pride do izraza. Zdi se mu precej temno. Kakor moja duša je, kadar hrepeni po tebi. Tistemu, ki je zunaj, se hiša poveča in zavzame celotno sliko.

Zdaj me tisti zunaj ne more več v ideti, saj se midva pomakneva globoko v prostor.

Okno je zanj zmeraj bolj oddaljeno. Zelo temno je. Tisti zunaj iz ozadja gleda mojo hišo.

Okno mu je zdaj komaj še vidno, saj je najino stano-
vanje tako majhno.

Majhno okno, velika hiša, vse je v popolni oddaljenosti.

Tim je govoril o tem, kako si predstavlja Boga:

*V daljavi nad hribom je oko.
Skrbi, da je vse na svojem mestu.
Je oko celote, izvir vsega:
vidnega, nevidnega in vsega vmes.*

Največkrat pa se v njihovih pripovedih pojavi samota:

Sedim v čakalnici. Velike neonske luči mi bijejo naravnost v oči. Pogled mi gre po dolgem belem hodniku z oranžnimi sedeži. Zdi se mi kot avtocesta brez avtomobilov.

Pristopi star možak z sivimi obrvmi, plavimi očmi ter črnimi gostimi lasmi.

»Si sam?« vpraša.

»Ja, sam sem,« odgovorim.

Možak se usede na stol, kot da bi vrgel žakelj krompirja. Strmi, kakor jaz, po hodniku.

Jeseni sta nas obiskala Jelena Sitar Cvetko in Igor Cvetko ter nam pomagala dokončati kamišibaj izdelke. Naučila sta nas, kako pripraviti zaporedje slik, razporediti besedilo in ga prilepiti na liste, kako nastopiti, kje povedati več, kje manj, kako ustvariti ritem in tempo. Bili so zelo srečni, ko jim je uspelo. Čisto vsem. Vsak je imel zdaj narejen svoj kamišibaj, s katerim je tistega dne nastopil v varnem okolju skupnosti, ob prisotnosti Jelene in Igorja. Njuna pohvala jim je ogromno pomenila, bilo je prav ganljivo gledati, kako so zažareli. Tudi tisti, ki so prej rekli, da bodo na zaključni prireditvi sedeli nekje zadaj, v kotu, so si premislili. Začeli so verjeti v moč prerojenja skozi pripovedovanje zgodb.

Klemen je v skupnost prišel kasneje, ko so bile likovne delavnice že zaključene. Njegova pesem o dečku, ki se s kolesom pelje skozi pokrajino, pa kar kliče po slikah. Ker nisem likovna pedagoginja, si ga nisem upala voditi v likovno dejavnost, zato sem predlagala, da narediva lepjenko. Vprašala sem ga, kakšne barve papir naj prinesem. »Jesenske,« je takoj odgovoril. In v tistem trenutku se mi je utrnila zamisel, ki sva jo potem skupaj izpeljala:

*Fantiček se pelje na rdečem biciklu,
po mlajih in balah in pisanih travah,
cing, cing.*

*Ob reki, ki teče,
ničesar ne reče,
se sivkasto vije, ko veter vpije,
cing, cing.*

*Saj ni še trpljenja,
peklenskega vrenja,
oj, fantek veselja.*

*Ne glej še v vodo, temačno svobodo,
v soncu še zadnjič zapoj:
cing, cing.*

Nekoč nam je profesor, zdaj že pokojni umetnik, ki je bil moj učitelj slikanja na Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo, rekel: »Ustvarjalnost lahko človeka osreči in odreši na podoben način kot ljubezen.« Vse, kar sem se v srednji šoli naučila, je strnjeno v tej preprosti misli.

Na zaključni prireditvi, sredi decembra, so udeleženci pred širšo javnostjo nastopili s kamišibaj izdelki. Ker so nekateri vmes že zapustili skupnost in so vanjo prišli novi člani, so prvi pripovedovali svoje zgodbe, drugi pa zgodbe tistih, ki so že odšli. Vsekakor pa je bila v tem sreča in delček odrešitve za vse.

Svet tistih, ki se zdravijo odvisnosti v takšni skupnosti, je zaprt in varen. Nekoč bodo šli ven, v nevaren svet, kjer bodo morali kljubovati vabljivim in večkrat tudi lažnivim dražljajem. Bodo zdržali? Morda pa jih bo krepil občutek, da je takrat, ko so bili »notri«, prihajal k njim varni del zunanjega sveta in ga bodo na odprtem prepoznali. Mi, ki smo prihajali k njim, smo jim skušali podariti svojo ljubezen do lepote. Morda pa jo bodo vzgojili tudi sami, jo nesli s seboj kakor kovček s kamišibaj zgodbo, ki jo bodo negovali in jo vzeli iz kovčka vsakič, kadar bodo viseli nad brezni malodušja.

*V sobi čakam nate, gozdna vila,
da odpreš mi glavo in jo napolniš
s kislim dežjem sladkih rek.
Nate čakam, da me zrušiš,
da prodreš mi v bivanje s pesmijo gozdov,
ki me jo boli slišati.
Ali niso topli ti gozdovi, moja vila?
Ali ni ta pesem prijazno rumena?
Kajti mene bode mraz.*

Literarni utrinki in slike: Aleš, Anja, David, Klemen, Martina, Moris, Peter, Robert, Tim; TS Pelikan

Prispevek je bil predstavljen na mednarodnem simpoziju z naslovom Umetnost kamišibaja – Beseda podobe in podoba besede, ki je potekal aprila 2018 v Gledališkem inštitutu v Ljubljani. Angleška različica je objavljena v spletnem zborniku simpozija na povezavi: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/297744640>.